УДК 159. 922. 4

Введенська Т. Ю.,
Національний гірничий університет, м. Дніпропетровськ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АККУЛЬТУРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У США

The author explores a set of factors that determine the efficiency and success of a person adaptation in a new cultural environment taking as an example the cases of Ukrainian immigrants who came to America in the 90-s of the XXth century. The empirical study of “American Ukrainians” demonstrated higher indices of social and psychological adaptation, inner locus of control and lower uncertainty avoidance than indigenous Ukrainians.

***Key words**: Acculturation, social and psychological adaptation, locus of control, uncertainty avoidance, intercultural communication.*

Автор статті досліджує проблему, яка пов’язана з визначенням факторів, що можуть сприяти успішної адаптації людини до іншого культурного середовища, на прикладі історій українців – іммігрантів, які приїхали до США в 90-х роках XX сторіччя. Емпіричні дані, яки булі отримані в результаті дослідження, говорять про більш високий ступень соціально-психологічної адаптації, локусу контролю та терпимості до невизначеності в українців яки живуть в Америці порівняно з українцями на батьківщині.

***Ключові слова**: аккультурація, соціально-психологічна адаптація, локусу контролю, терпимість до невизначеності, міжкультурна комунікація.*

З моменту першої хвилі масової імміграції тисячі років назад українські американці заснували узгоджену та динамічну спільноту. На даний момент в Америці функціонують українські юнацькі та студентські організації, наукові та професійні об’єднання, жіночі асоціації, об’єднання ветеранів, місцеві клуби, публікуються книги, газети та журнали українською мовою. В 1968 році в Гарварді било створено Центр Українознавства, який складається з кафедр української історії, мови та літератури. Пізніше кафедри українознавства почали створювати і в інших коледжах та університетах. В 1968 році в Вашингтоні було урочисто відкрито пам’ятник Тарасу Шевченко.

Вищеописані аспекти суспільного життя українських американців засвідчують про динамічний і масштабний характер залучення українців до життя в американському суспільстві, тому дослідження цих явищ і вивчення психологічних аспектів адаптації українців до американської культури є актуальним.

В останній час певний інтерес до проблеми психологічної адаптації спостерігається в роботах вітчизняних психологів (Н. Д. Левітова, Ф. Б. Басіна, В. В. Століна, Ф. Є. Василюка і ін.)

© Введенська Т. Ю., 2010

Розгляд фактів та ідей, що відносяться до проблеми соціально-психологічної адаптації на рівні особистісних механізмів, дозволяють робити висновки про те, що більшість конкретних проблем кросс-культурної адаптації ще не вирішені, оскільки немає впевненості в тому, що основні адаптивні механізми вже повністю відомі психологічній науці. Не достатні знання про те, яким чином у складних ситуаціях адаптивні механізми складають певні комплекси та дозволяють особистості прийти до адаптивного стану, долаючи ці ситуації. Робляться спроби визначити чіткі критерії адаптивного стану особистості, її соціально-психологічного стану як стану динамічної взаємодії з середовищем.

Існує багато визначень поняття "адаптація" – так, в одному з останніх словників антропологічних термінів приводиться наступне тлумачення цього поняття: "Адаптація – процес взаємного пристосування між культурним та зовнішнім середовищем, спрямований на виживання й стабільність соціальної системи. У вузькому біологічному значенні адаптація припускає, що організм перетерплює зміни у своїй формі й у своєму поводженні, які призводять до формування якостей, що дають йому змогу вижити в певних умовах. У контексті антропології, адаптація означає, що культура є продуктом взаємодії між зовнішнім середовищем і стратегією життєдіяльності, тобто особливою технологією освоєння природних ресурсів, економічною та соціальною структурою" [1]. Етнологи розрізняють матеріальну й соціальну адаптацію. Під матеріальною адаптацією розуміють влаштування осель, стиль в одязі, технологію життєзабезпечення й пов'язані з нею ритуали. Соціальна адаптація включає в себе і, насамперед, форми соціальної та економічної організації життя людини. При цьому форми адаптації є гнучкими, мають нескінченну безліч варіацій, реагують на зміну в середовищі існування та у відносинах з іншими групами людей [7].

Одночасно, культурній екології властиве розуміння людського суспільства як "системи, що самоорганізуються, здатна сприйняти інформацію про зміни стану навколишнього середовища й змінити певні характеристики соціокультурної системи" [5]. Тому, крім вивчення того, яким чином соціокультурна система, як ціле адаптується до свого навколишнього середовища, що також трактується як ціле, культурна екологія досліджує й інший, не менш важливе питання: яким чином частини культури (соціальні інституції, культурні моделі) адаптуються один до одного [8].

У радянській спеціальній літературі зустрічається наступне (більш широке) розуміння соціальної адаптації: це "підсумок процесу змін соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних, економічних і демографічних відносин між людьми, пристосування до соціального середовища" [2].

Одним з найважливіших принципів теорії соціально-психологічної адаптації особистості А. А. Налчаджана є наступне твердження: у склад-

них проблемних ситуаціях адаптивні процеси особистості проходять за участю не окремих, ізольованих механізмів, а їхніх комплексів. Ці адаптивні комплекси, знов і знов актуалізуючись і використовуючись у подібних соціальних ситуаціях, закріплюються в структурі особистості і стають підструктурами її характеру. Вивчення стійких адаптивних комплексів є одним зі шляхів розвитку наукової характерології [6].

Культурну адаптацію – у широкому сенсі розуміють як складний процес, у випадку успішного завершення якого людина досягає відповідності (сумісності) з новим культурним середовищем, приймаючи її традиції як свої власні і діючи відповідно до них. Звичайно виділяють внутрішню сторону адаптації, що виявляється в почутті задоволеності і повноти життя, і її зовнішню сторону, що виявляється в участі індивіда в соціальному і культурному житті нової групи, повноправній міжособистісній взаємодії з її членами [3].

Беннет пов’язує культурну адаптацію та особистісний ріст з метою виділення етапів особистісного росту індивідів, які взаємодіють із представниками інших культур і отримують соціальну підтримку. Відповідно до цієї моделі, у процесі успішної культурної адаптації індивід проходить три этноцентристських етапи (заперечення розходжень; захист від розходжень з їхньою оцінкою на користь своєї групи; мінімізація розходжень) і три этнорелятивістських етапи (прийняття розходжень; адаптація до культурних або групових розходжень, тобто здатність не тільки їх визнавати, але і діяти відповідним чином; інтеграція, тобто застосування этнорелятивизму до власної ідентичності) [9].

Останнім часом міжкультурне пристосування стали розглядати як багатоаспектний процес, що включає в себе не тільки збереження позитивного емоційного стану і психічного здоров’я мігрантів, але і набуття ними соціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання завдань повсякденного життя. Утім, у багатьох дослідженнях виявлена кореляція між цими двома сторонами пристосування [4].

Триандис виділяє п'ять етапів процесу адаптації візитерів [11].

Перший етап, називаний “медяним місяцем”, характеризується ентузіазмом, піднятим настроєм і значними надіями. Дійсно, більшість добровільних мігрантів прагнуть жити, учитися або працювати за кордоном. Багатьох з них чекають на новому місці: відповідальні за прийом люди намагаються, щоб вони почували себе “як удома”, і навіть забезпечують деякими привілеями.

Але цей етап швидко проходить, а на *другому етапі* адаптації незвичне навколишнє середовище починає здійснювати свій негативний вплив. Наприклад, іноземці, що приїжджають у нашу країну, зіштовхуються з некомфортними, з погляду європейців або американців, житловими умовами, переповненим суспільним транспортом, складною кримінальною

обстановкою і багатьма іншими проблемами. Крім подібних зовнішніх обставин у будь-якій новій для людини культурі на неї впливають і психологічні фактори. Недостатнє знання мови і культурних звичаїв загострюється почуттями взаємного нерозуміння з місцевими жителями і неприйняття ними. Усе це приводить до розчарування, замішанню, фрустрації і депресії. У цей період "чужинець" намагається утекти від реальності, спілкуючись переважно з земляками та обмінюючись з ними враженнями про "жахливих аборигенів".

На *третьому етапі* симптоми культурного шоку можуть досягати критичного прояву, що виявляється в серйозних хворобах і почутті повної безпорадності. Не спроможні успішно адаптуватися в новому середовищі візитери-невдахи "виходять з неї" – повертаються додому раніш зазначеного терміну. Складніше приходиться тим іммігрантам, які можуть вибрати переїзд в іншу країну і навіть відхід з життя. Однак набагато частіше мігранти одержують соціальну підтримку оточення і переборюють культурні розходження – вивчають мову, знайомляться з місцевою культурою.

На *четвертому етапі* депресія повільно змінюється оптимізмом, відчуттям впевненості і задоволення. Людина почуває себе більш пристосованою і інтегрованою до життя суспільства.

П'ятий етап характеризується повною – або довгостроковою, за термінологією Берри, – адаптацією, що має на увазі відносно стабільні зміни індивіда у відповідь на вимоги середовища [10]. В ідеалі процес адаптації приводить до взаємної відповідності середовища і індивіда, і ми можемо говорити про його завершення. У випадку успішної адаптації її рівень приблизно відповідним рівню адаптації індивіда на батьківщині. Однак не слід ототожнювати адаптацію в новому культурному середовищі з простим пристосуванням.

Щоб розглянути та дослідити психологічні аспекти соціально-психологічної адаптації українців до американської культури було проведене емпіричне дослідження, *гіпотезою* якого було припущення про те, що більш високі показники соціально-психологічної **адаптованості** будуть мати іммігранти-українці з внутрішнім (інтернальним) локусом контролю та низькими показниками нетерпимості до невизначеності соціального середовища. Дослідження проводилося в 2008 році.

Вибірка та її характеристики

В дослідженні взяли участь українці віком від 24 до 48 років, які іммігрували до Америки починаючи з 90-х років, проживають в неї постійно, займаються різними видами діяльності та мають різний стаж та ступінь адаптації до американського суспільства, культури та життя. Всього експериментальну групу склали 25 осіб, із них 9 чоловіків та 16 жінок.

В емпіричній частині було підібрано методики дослідження соціально-

психологічної адаптації українців, які живуть в американському суспільстві, та інструменти вивчення їх суб’єктивної задоволеності статусом в суспільстві, локалізації контролю, нетерпимості до невизначеності. Для співставлення рівня соціально-психологічної адаптації українців до життя в *українському* суспільстві з рівнем соціально-психологічної адаптації українців до життя в *американському* суспільстві було сформовано контрольну групу з 25 осіб віком від 24 до 48 років із них 9 чоловіків і 16 жінок, які проживають та працюють в Дніпропетровську та займаються різними видами діяльності.

Методи дослідження

Для проведення дослідження ми обрали наступні методики.

1) **Авторська анкета**, що визначає наступні вихідні дані:

1) вік;
2) сімейне становище;
3) працевлаштування;
4) задоволеність роботою;
5) задоволеність прибутком;
6) наявність планів пересуватися по службі;
7) наявність бажання повернутися на батьківщину.

2) Для дослідження **суб’єктивного контролю** ми скористались методикою, розробленою С. Ф. Бажіним та ін., на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера. Запропонована методика дозволяє порівняно швидко й ефективно визначити два рівня локалізації суб’єктивного контролю: екстернальний, зовнішній локус контролю, і інтернальний, внутрішній локус контролю. При *низькому рівні інтернальності (екстернальний контроль)* люди майже не бачать зв’язку між своїми діями і важливими для них подіями життя. Вони не вважають себе здатними контролювати розвиток таких подій і вважають, що більшість їх є результатом випадку чи вчинків інших людей. Тому “екстернали” емоційно нестійкі, схильні до неформального спілкування і поведінки, слабокомунікабельні, у них поганий самоконтроль і висока напруженість.

Високий рівень інтернальності відповідає високому рівню суб’єктивного контролю над будь-якими значущими випадками. Люди, які мають такий локус контролю, вважають, що більшість важливих подій в їхньому житті – результат їхніх власних дій, що вони можуть ними керувати і відчувають відповідальність і за ці події, і за те, як складається їхнє життя в цілому. Респонденти з високими показниками суб’єктивного контролю мають емоційну стабільність, вони вперті, рішучі, відрізняються комунікабельністю, значним самоконтролем і стриманістю.

Суб'єктивний локус контролю пов'язаний з відчуттям людиною своєї сили, відповідальності за те, що відбувається, із самоповагою, із соціальною зрілістю і самостійністю особистості.

3) Дослідження **толерантності до невизначеності** як базової риси особистості та невід'ємної умови успішної адаптації в іншому культурному середовищі за дихотомією "високий – низький ступінь запобігання невизначеності".

Толерантність до невизначеності є глобальною рисою особистості, це емоційна і перцептивна особистісна змінна та когнітивно стильова ознака пізнання. Френкел-Брунсвік (1949) визначила цей конструкт як "відносну змінну", яка виявляється у розпізнанні індивідом наявності позитивних і негативних рис у певнім суб'єкті. За Олпортом (1954) толерантність до невизначеності віддзеркалюється у забобоннім стилі мислення. Інші дослідники вважають, що толерантність до невизначеності співвідноситься з такими рисами, як авторитаризм, догматизм, адаптація та відкритість новому досвіду. Для визначення ступеня виявлення толерантності до невизначеності, ми обрали тест Нортона "Нетолерантність до невизначеності".

4) Для діагностики **соціально-психологічної адаптації** ми скористались методикою К. Роджерса та Р. Раймонда.

Отримані результати в цілому підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що більш високі показники соціально-психологічної адаптованості властиві іммігрантам-українцам з внутрішнім (інтернальним) локусом контролю та низькими показниками нетерпимості до невизначеності соціального середовища.

Емпірично було підтверджено, що в українських іммігрантів, які живуть в Америці і є відірваними від культури, в якій вони народились і виросли, засвоїли норми і закони, сформували світогляд і спосіб мислення, спостерігається більш високий рівень соціально-психологічної адаптованості (70,5%), ніж в українців, які живуть в Україні (67,4%), в звичному для них середовищі, в рідній з дитинства культурі. Треба також відмітити, що в групі українців, які живуть в Америці відрізняються показники дезадаптації (29%) та адаптації (71%) від показників дезадаптації (32%) та адаптації (68%) в групі українців, які живуть в Україні.

Висновки

Ми вважаємо, що вагомим компонентом високої соціально-психологічної адаптації є суб'єктивна задоволеність статусом в суспільстві. "Американські" українці, на відміну від українців, які живуть в Україні, мають змогу отримувати від виконуваної роботи задоволення, відчувають почуття реалізованості в професіональному плані та задоволені прибутком, що є одним з важливих аспектів адаптації. При цьому вони мають більше можливостей підвищуватися по службі і обирати вид роботи, який їм подобається. Хоча причини непрацевлаштованості можуть бути різними, взагалі ми можемо припустити, що в групі українців, які живуть в Америці, більше осіб, які можуть собі дозволити не працювати, на від-

міну від українців, які живуть в Україні. Останні змушені, в умовах економічної кризи, працювати, навіть якщо вони не достатньо задоволені роботою і ще менше задоволені прибутком. Сімейний стан також має велике значення, оскільки надає людині стабільності та підтримку. Ми бачимо, що кількість одружених переважає в групі українців-іммігрантів, що також впливає на успішність адаптації. Важливим, також є той факт, що переважна більшість українців, які живуть в Америці не має бажання повертатися на батьківщину і це може свідчити про те, що навіть, якщо у них виникають різного характеру проблеми, вони в змозі їх ефективно вирішувати.

Порівнявши показники рівня суб’єктивного контролю в обох групах, бачимо, що українці, які живуть в Америці, та українці, які живуть в Україні, мають майже однаковий середній показник суб’єктивного контролю в сфері загальної інтернальності (різниця лише 0,1 бал). Щодо показника суб’єктивного контролю в сфері досягнень в групі українців, які живуть в Америці середній показник більше, ніж українці, які живуть в Україні. Тобто, можна припустити, що українці-іммігранти схильні розраховувати на себе і свої сили, мають почуття відповідальності, емоційно стабільні, рішучі та вперті, соціально зрілі, що безперечно впливає на ефективність в адаптації. Треба також зазначити, що такі риси більш притаманні представникам американської культури, ніж представникам української культури, які схильні покладатися на зовнішні соціальні та політичні чинники в досягненні мети.

Враховуючи те, що входження особистості в нове культурне середовище є для неї стресогенним фактором та несе великий рівень невизначеності і фрустрації, толерантність до невизначеності є фактором, який сприяє соціально-психологічній адаптації. В даному дослідженні ми спостерігаємо вищий показник толерантності до невизначеності в контрольній групі. Це можна пояснити тим, що в українському суспільстві існують політичні, економічні, правові, соціальні та інші фактори, які мають нестабільний характер та тенденцію коливання та зміни показників і формують терпимість та норму життя українців. В контрольній групі, також, було виявлено тенденцію зниження толерантності з віком. Це можна пояснити тим фактом, що в українському суспільстві до 35-ти років, зазвичай, люди намагаються створити сім’ю та вибрати професійну стежку, що надає стабільності і трохи знижує рівень толерантності до невизначеності, тобто з віком ефективність адаптації знижується. Що стосується групи українців, які живуть в Америці можна зазначити, що процес входження в нову культуру вимагає “переплавлення” та прийняття життєвих позицій нової культури, може саме з цієї причини, а також з об’єктивних стабільних зовнішніх політичних, правових, економічних та інших чинників, рівень толерантності в цій групі трохи нижчий. Треба

також зазначити, що низькі показники толерантності до невизначеності притаманні носіям американської культури в цілому.

Таким чином, емпірично було доведено, що в українців, які живуть в Америці спостерігається більш високий рівень соціально-психологічної адаптованості, ніж в українців, які живуть в Україні. В рамках даної теми представляється актуальним подальше вивчення зв'язку психологічної ідентичності з рівнем адаптованості як більш змістовного процесу соціалізації та акультурації українців в американському суспільстві.

Література:

1. Агеев В. С. Межгрупповое воздействие. Социально-психологические проблемы. – М., 1990.
2. Андриенко Е. В., Социальная психология. – М., 2001.
3. Коул М. Кросс-культурные исследования. – М., 1997.
4. Коротеева В. В. Ценности и символы национального самосознания в условиях изменяющегося общества. – М., 1994.
5. Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб., 1995.
6. Налчаджян А. А., Мкртчян М. А. Мотив, конфликт, фрустрация. – Ереван, 1978.
7. Поршнев Б. Ф. Противопоставление как компонент этнического сознания. – М., 1973.
8. Стефаненко Т. Г., Шлягина Е. И. Методы этнопсихологического исследования. – М., 1993.
9. Basic concepts of intercultural communication: a reader/edited by Milton J. Bennett – Yarmouth: Intercultural Press, 1998.
10. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. Applied Psychology: An International Review, 46(1), pp. 5-3.
11. Triandis H. C., Lambert W. W. Handbook of cross-cultural psychology. Vol. 1. – Boston, 1980.